

Axynd-zadə,
Mirza Fətəli :
Nabatət haqimi
musjə zordan
ilə cadyqun
dərri3 məstəli-
zahin həqajəsi.
Baku 1926

Fai
22721

Fai 22721

289/1427

Mirze Fətəli Axynd-Zadə

1267-ilde (Hicri)

388

MUSJƏ ZORDAN

və

MƏSTƏLI-ŞAH

4 pərdəli komedya

G. H. A.

„BAQL İÇİSİ“ Kooperatif Nəzriyyəti
Baql.

Fai
22721

MIRZƏ FƏTƏLİ AXYND-ZADƏ

1267-ildə (Hicri)

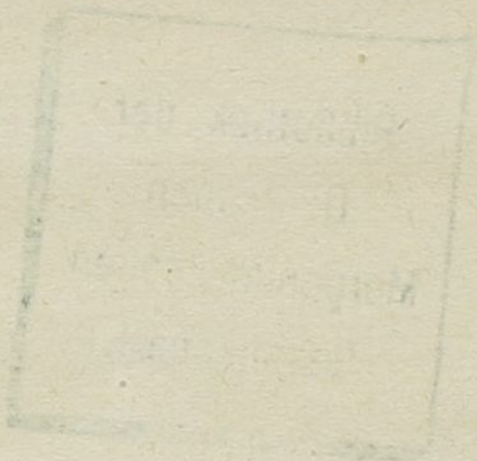
Axynd - Zadə 1

1730/208

Musja zordan

Nabatat həqimi musja zordan ilə
cadyqun dərviş məstəli-zahın heqajəsi

4 pərdəli komedya

Fai 22721

„Baql İzcisi“ Kooperatif Nəzriyyatı.

1926. Baql.

A. K. (B) F. B. K. janında
«BAQL İÇİSİ»
Kooperatif Nəzrjətı,
mətbəəsində çar edildi.

Bibliothek der
Deutschen
Morgenländischen
Gesellschaft.

Komedjədə istiraq edən məclis əhli:

- 1 — Musjə Zordan — Parızlı, nabatat həqimi (kırx jaxında).
- 2 — Hatəm-Xan-aga - Təhlə - Myganlı obasından bəji, Karabaglı (Altımləz bez jaxında).
- 3 — Zərəf-Nisə. X. — onyn bəjuq kızı (on altı jaxında)
- 4 — Qulçəhrə. X. — onyn qıçiq kızı (dokkyz jaxında).
- 5 — Zərabanlı. X. — onyn arvadı (kırx bez jaxında).
- 6 — Zəhbaz bəj — onyn kardazı ogly, bəjuq kızınlın nəzanlıslı (ijirmi iqi jaxında).
- 7 — Xan-Pəri, Zərəf-Nisanin tajası (kırx jaxında).
- 8 — Dərviz Məstəli-Zah - məzhyr, cadyqun İranlı (əlli-jaxında).
- 9 — Gylam-Əli — onyn zəjirdi, İranlı (otyz jaxında).

Birimci məclis.

Əvvəlminci məclis Karabag vilajətində min iqi juz altı-
mız uçuncu ildə jazın əvvəlində novryz bajramından bir
qun keçmiş Təhlə-Myganlı kılzlagında vake' olыр. Zərəf-Nisə
iqimci damda ahıstə aqlıja - aqlıja jyn darır, qiçiq bacısı
Qulçəhrə janında ojnyr.

Qulçəhrə X. — Aga bacı neyə aqlırsan?

Zərəf-Nisə X. — (onyn əlin dytyb ojana itəlijir) Itil cəhənnəmə!

Qulçəhrə X. — (zitənciliq) bəzıjıb, jenə onyn tərəfinə
əlin yzadır). Aga-bacı səni allah niyə aqlıjırsan!

Zərəf-Nisə X. — (jenə onyn əlin rədd edib) Itil cəhənnəmə,
dejiyəm əlimdə izim var, koj izimi dytym!

Qulçəhrə X. — (jenə haman karar ilə) Sən qi, iz dytmyrsan,
ancak aqlıjırsan, de qərum niyə aqlıjırsan, deməzsən qe-
dərəm anamı çağırram, de, de qərum niyə aqlıjırsan? (çar-
katın bəzından dartır).

Zərəf-Nisə X. — (darılmı ony bərq itəlijir) Itil cəhənnəmə,
ləqətə əl çəqməz, kojmaz izimi dytym: (Qulçəhrə jıxılıb,
dyryb, aqlıja-aglıja anası olan dama qədər).

Zərəf-Nisə X. — (jalkız) Ax ləqətə! qədib anama xəbər
verəcəq. Allah, qəlib sorrysa qi, niyə aqlıjırdın nə deyə-
cəyəm. Eh, heç vakt dijə bilmənəm qi, nədən etru aqlı-
dım; jaxzısı bydyr qi, danaram, deyəyəm qi, heç aqlamırdım:
(Jajıkla bərq qəzun silir, by halda kapı açılır, Zərabanı içəri qirir).

Zərabanı X. — Aqlız! by yzadı niyə itəlijib jıxırsan?

Zərəf niNə X. — Yzadı jərə qırsın! zitənciliq edər, qah
jyny kapıb, qah çargatımı dartıb. Axırda bən də cana
dəjdym bir tiqə itələdim ojana, aqlıja - aqlıja kaçıb ustunə
qədibdir, kan olmadı qi!

Qulçəhrə X. — Ana vallah jalan dejiy, heç jyn daramırdı;
elə aqlıjırdı, bən dejidim qi, aqlama bəni itələdi, jıxdı.
Arxam ustə jərə dəjdım.

Zərabanı X. — Zərəf-Nisə, aqlamak nədir! Sənə nə qəlib
dir aqlıjırsan. Allaha zuqur, atan sag, anan sag, qəzəl,

qəjçəq, adaxlın qəzunun kabagında, jeməq bol, qijməq bol, dəxi niyə ağılırsan!

Zərəf-Nisə X. — Vallah ana aqlamırdım (Qulçəhrədən bir çimdiq qəturur). Jerə qirmiz mən haçan aqlırdım! (Qulçəhrə təzədən allah vaj bəzlar) (sonra jenə).

Zərəf Nisə X. — Ana! vallah aqlamırdım, allaha zuqur atam sag, anam sag, dəxi nə var qi, ağılam.

Zarabanı X. — (Qulə-qulə) Niyə demirsən qi, adaxlımda qəzumun kabagında.

Zərəf-Nisə X. — Adaxlım qimdir?

Zarabanı X. — Necə adaxlım qimdir? Bəs əmin oğly Zahbaz-bəj qimin adaxlısıdır. Atan ijirmi qundən sonra, allah kojsa, sizə bir toj edəcəqdır qi, tərifi tamam Karabagda səjlənəcəq. Isragaqun əznası Zərdablı Kyrban bəjə qagız jazırdı, qi, Zamaxı çənqilərini və'dəsini alsın, toja qəndərsin.

Zərəf-Nisə X. — (zahadat barmagı ilə bəz barmagının arasında alt dodagını dytyb bəzın iyxarı kovzyıyır) Bıj, anam nələr səjlər, Zahbaz bəj on qundən sonra çıxıb qədər; bilmirəm atam qimə toj tədariqi qərər.

Zarabanı X. — (təccub ilə) Zahbaz qədər, hara qədər, Zahbaz qimlə qədər? Nə danlırsan, allahı sevirən, öz janından zad koraltma. İmdi bildim qi, dogrydan aqlırmızsən. Qərçəqdən qi, kız yzagının ağı olmaz imiz, qəzunun jazı əlində olyrmyz. De qərum, sənə qim dedi, qi Zahbaz qədər?

Zərəf-Nisə X. — (bəzın əzaga salmış). Əzu.

Zarabanı X. — Jaxzı, hara qədər?

Zərəf-Nisə X. — Nə bilim Firəngəmi, Parızamı, adı batsın, dilimdə jovyzmyr.

Zarabanı X. — Jaxzı, Zahbaz qimlə Parıza qədər?

Zərəf-Nisə X. — Konagımız musjə Zordanla.

Zərəf-Nisə X. — Nə bilim, cahil yzakdır, musjə Zordan bejininə salmışdır, qi Parızda kızlar, qəlinlər məclislərdə jıgıncaklarda uzu açık otyryb dyrarlar, nə bilim başka zadlarda çox dejibdir. İmdi, o dəli divanə olyb dejir qi, qərəq qədəm bir Parızı, qərəm. Əvəl əmindən ruxsət istə-jəcəjəm kojmasa qecə atı minib Arazı o taja qeçib, Musjə Zordanla qəruzub, onynla barabar qedib, Parızı qərub, sejr edəcəjəm.

Zarabanı X. — (toxydygy corabı jerə tylyjyb qıçiq kızına

uzun dytyb) Agız, Qulçöhrə, qet Zahbazı o biri damdan çağır qərum by necə sözdür. (Qulçöhrə kaçıır).

Zarabanı X. — Dedim qızı, Hatəm-Xan-aga, by yzakların tojyn tez elə, kyrtar, Zahbazdan bən korxyram, qundə min-min xijala duzur, kylak asmadı, ovsallık elədi, axırda, belə oldy. (By halda kapı açılır Zahbaz-bəj içəri qirər).

Zahbaz bəj — Əmidosty nə var, xejir ola?

Zarabanı X. — (kas - kabagın təqmuş) Zahbaz, ezidirəm qi, Firəngə, Parızza qedirsən, by necə sözdür?

Zahbaz bəj — (qulumsunmuş) Qedəndə nə olыр əmidosty; qedərəm də kajıdaram da, Zərəf-Nisə xanıma Firəng kızları bazarına ertən təsəqlərdən alıb, sovkat qətirəm də.

Zərəf-Nisə X. — Firəng kızları bazarına ertən təsəqlər mənə lazım dejil, al Parızda onların bazarına ert, qi Karabagdan onların havasına jellərib yçyrsan.

Zarabanı X. — Jaxzıdır aldığın təsəqləri ert, firəngi kızların bazarına; Zərəf-Nisəyə lazım dejil. Hələ de qərum, öz baziņasan, ja sənin atan jerində bir bəjujun var?

Zahbaz bəj — Əlbətdə əmimdən izin almamız qi qedə bilmənəm. Musjə Zordan özu ondan ruxsətimi alacakdır.

Zarabanı X. — (acıqlı) çox jaxzı, sən azlıbsan, jolyndan, izindən çlılıbsan, qet mən by saatda Hatəm-Xan aganı çağırram, qərum musjə Zordan nəçidir qi, onyn kardazı oglyny tovlazdırılıb, Parızza aparılır. Vallah ona bir toj tytaram qi, qəldiji jolyny da azar, özu də Parızlı ynydar. çox jaxzı, sən qet, mən by saatda Hatəm-Xan-aganı çağırram, qərum qi, sənin ijirmi qun tojyna kalıb, sən necə Parızza qedərsən!

Zahbaz bəj — Necə ijirmi qun mənim tojyma kalıbdır, mən hələ yzagam mən öz xahizimə by tezliqlə evlənmijəcəyəm, toj etməjəcəyəm, məjər quc ilə.

Zarabanı X. — (çığır-çığır) Bəli! quc olacak! əlbətdə, hələ iqi il byndan irəli qərəq sana toj ola idi, əjər Zərəf-Nisə çox yzak olmasa idi. Sənin qimi cahil yzaklar sybaj kalmaxdan tamam jaman jollara duzər, ogyrlyga, kyldyrlyga, kyrzanlır.

Zahbaz bəj — Adam acıkdan, syszlykdan, ogyrlyga, kyldyrlyga, kyrzanlır, mənim, allaha zuqur, nəjim əjsiqdir.

Zarabanı X. — (rişənd ilə) Bəs hansı dilnəçilər qərəsən kyldyr oldylar, jollar qəsdilər, allahı səvirsən əklinə zor vermə, sən lap azlılıbsan, qet izinə! (Zahbaz bəj baziņas azagı salıb qedər).

Zarabanı X. — Hatəm-Xan-aga və Zarabanı, olmuş imizlər qi, by firənqi Zahbazı, tovlazdırıb Parıza apara. Ağız Zərəf-Nisə, jadımdan çıxdı, de qorum qi, Zahbazı o cərçöp dözürən nə sözlərlə tovlazdırıb, Parıza aparır?

Zərəf-Nisə X. — Nə bilim, dejibdir qi, Parızda tamam qəjçəq kızlar, qəlinlər, məclislərdə, jıgınlıklarda, uzu açık otyryb, dyryrlar.

Zarabanı X. — Bazka nə söz dejibdir?

Zərəf-Nisə X. — Nə bilim, dejibdir qi, kızlarla, qəlinlərlə oqlanlar bir jerdə ojnarlar, danızarlar, qulərlər.

Zarabanı X. — Eh, bazka nə sözlər dejibdir, by elə əvvəlqi sözdür.

Zərəf-Nisə X. — Bazka söz çox dedi, o biriləri jadımda kalmadı, elə bir by jadımda kalıb, mən nə bilim.

Zarabanı X. — (acıxlanmış) Allahu - əqbər! Ağız, axır mən necə Hatəm-Xan-agaja dejim, qi, kardazın ogly Zahbaz bəj Karabagda otyrдыgy jerdə, Parızın kızlarına ajagı jandıb, musjə Zordana kozylyb qedir, on altı jazında kızın Zərəf-Nisə xanım byradan ora Parızın kızlarını, qəlinlərinin, xajınlıqlı çəqib, hələ nə qedən var, nə qələ. Qözünün jazın sel qimi axıdıb jas kyrybдыr.

Zərəf-Nisə X. — (jerindən kalxıb) Bıj! Allah toprax bazıma! Arvad nələr danızır, ajagımın altından jer kaçdı, dyrym kaçım. (tez damdan çıxar qedər)

Zarabanı X. — (Uzun qıçıq kızına dytyb) Qulçəhrə, qet, atan damın dalısında çobanlarla danızır, de qi, tez bir byra qəlsin. Vacib iz var. (Qulçəhrə kaçır).

Zarabanı X. — (öz özünə) By Firənlər necə nazuqur xalk olyrмыzlar, heç jaxzılık bilməzміzlər. Mən əkilsiz jenə tarınlı ver qunu nahara musjə Zordana kajmak qərəq, jag qərəq, axzama pilov qərəq, bozartma qərəq, qi qedib öz əlqəsində deməsin, qi Karabag, elatının arvadları mə'rifətsiz olyrlar, konaga hərmət eləməq, bilmirlərđi.

Qəl byndan sonra xalka jaxzılık elə, tamam jaxzılıqlım bada çıxdı, qetdi. (By halda kapı açılır - Hatəm-Xan-aga içəri qirər).

Hatəm-Xan-Aga — Xejr ola, arvad nə var; tələsiq mənı çağırılıbsan?

Zarabanı X. — (kəskabaklı) Nə olacaq, qəl qər, o cərçöp dözürən, içdirib, jedirib bəslədiyin konagın dejirlər, kardazın oglyny azdırıb özu ilə Parıza aparır.

Hatəm-Xan-Aga — Necə, musjə Zordan Zahbazı, Parıza aparır, qim dejir?

Zarabanı X. — Mən dejirəm. Zahbaz özü Zərəf-Nisəjə dejibdir.

Hatəm-Xan-Aga — (kəhkəheji kejrı təbii ilə) Xa, xa, xa!
Zahbaz bilir qi, sənın kızınlıq urəji qəvrəqdir, ona satazıbdır, jəkin qi, Zərəf - Nisə də by sözlərdən dərd edər. Xa, xa, xa!
analı, kızıq iqi pyllvk əkliniz jəxdır. Hər bəz sözdən ətru jərdən olırsynyz.

Zarabanı X. — (çılqırma-çılqırma) Sən elə hər zadı bəz dytyr-san, cahıl yzakdır, bəlqə o Firənqi bir para sözlər dejib, əklini ogyrlyjybdır. Qizi, sən, kan olmaz qi, hər iqisini bir çağırılıb soryzasan qi, by nə izdir, by nə sözdür.?

Hatəm-Xan-Aga — çox jaxzı, arvad, allahı səvərsən çılqırma elə imdi by saatda çağırılıb öz janında soryzaram, hovsələn daralmasıq.

Pərdə salınır.

Iqimci məclis.

Haman qundə əvvəlminci damda vake' olыр. Dam qilim, qəbə ilə paqizə fərz olыb, bir tərəfdə yn çyvalları duzulub, bir tərəfdə jag dərileri, jyn məfrəzləri kojylybdyr. Hatəm-Xan-Aga - otyryb, damın jyxarısında fərz ustə. Arvadı, Zarabanı, ərinin sag bəjrundə çənəsin jazmıjıb, ag ərpeq bazında hallacı, samit əjləzibdir. Hatəm-Xan-aganın muka-bilində kardazı, ogly Zahbaz bəj otyryb, xəncərinin dəstəsinə səqənmiş, muntəzirdir, qərsun qi, əmisi nə danızacak. Jyn məfrəzlərinin birisinin ustunə bir xalça salınıb, Zahbaz-bəjin sol tərəfində kojylyb, ustundə musjə Zordan firənqi libasında klçılın klçıl ustə azılıb, bazı açık, əlində barmak yzynlygynda və jogynlykynda buqulmuş və lulələnmiz tənbaql jəpraklarını jandırılıb çəqir.

Hatəm-Xan-aganın bəjuq klzıl Zərəf-Nisə xanım bynlardan əvvəl xəlvətcə qəlib, juq kabagında asılan qilim qərdəjinin dalısına qirib, bysyр qi, qərsun nə danızacaklar. By halda Hatəm-Xan aga uzun musjə Zordana dytyb xitab edir.

Hatəm-Xan-Aga — Həqim, sahib, ezidirəm qi, bizim Zahbazı, Firənqistana aparırsan, by necə sözdür?

Musjə Zordan — Bəli Hatəm-Xan-aga! By sözu mən özüm sizə dejəcəqdim, çunqu hejifdir Zahbaz bəj qimi cavan və zirəq və sahib savad oqlan Firənq dilini bilməjə. Mən təəhud edirəm qi, ony Parıza aparılıb, firənq dilini ona əjrədib, jola salam. çunqu firənq dilinə çox zovki var, tez əjrənir. İmdi də mən ilə dyryb otyrmakdan bir para qəlimat hifz edibdir.

Hatəm-Xan-Aga — (uzun Zahbaz bəjə dytyb) Zahbaz dogrydyr qi, Parıza qətməq istəjirsən?

Zahbaz-bəj — Bəli əmi! Əjər sizin ruxsətiniz olsa, musjə Zordanla qədərəm, jenə sonra özüm kajıdaram, qələrəm.

Hatəm-Xan-Aga — Nədən ətru balam?

Zahbaz-bəj — Firənq dilini əjrənməjə, əmi!

Hatəm-Xan Aga — Firəng dili nəjinə lazımdır, əzizim sana lazım olan ərəb, farsı, turqi, rys dilləridir qi, allaha zuqur dövlətə - əlijəmizin zəfkətindən açılan mədrəsələrdə hamıslınlı oxyjyb, əjrənibsən.

Zahbaz-bəj — Əmi firəng dili mənə çox lazımdır. Bildir qi, Tiflisə mənə arx çıxartmaq üçün izin almaga qəndərmişdiniz, Allah-Verdi bəjin ogly Tarıverdi bəj Varzafda firəng dili əjrəndiji üçün hər məclisdə məndən hörmətli idi, ba - vucydi qi firəng və turqi dilindən başka özqə dil bilməzdi.

Hatəm-Xan-Aga — Balam sən hələ yzaksan, by zadlar tamam böz sözdür, insana əkil lazımdır, bir dil artıq bilməq ilə əkil artmaz. Adam qərəq hər dil ilə olsa filcumlə fihum və zamana əhlinin adət və xavasından muttəle' olsyn, öz izin jola aparsın.

Zahbaz bəj — Zamana əhlinin birisi də Parız xalkıdır. Sizin sözunuzə qərə onları da adət və xavasından xəbərdar olmaq lazımlı qədir.

Hatəm-Xan-Aga — Nə ejbi var, onları da adət və xavasını bilqılən, əjər istijirsən.

Zahbaz bəj — By syrətdə əjər Parıza qetməsəm ora nın əhlinin adət və xavasından necə muttəle' ola bilirəm.

Hatəm-Xan-Aga — çox asan, necə qi, mən onları bilirəm, ancak musjə Zordanı qərməqlə və sözlərinə kylak asmakla; əjərçi Karabagdan başka bir özqə jer qərməmişəm.

Zahbaz bəj — Əmi kanmıram qi, siz necə Parız əhlinin adət və xavasından xəbərdarsınız.

Hatəm-Xan-Aga — By saatda mən sana kandıram. Balam mənə jəkin hasıl olybdyr qi, bizdə hər adət və xasijət var isə, əqsi Parız əhlindədir. Məsələn: biz əlimizə həna kojarık, firənglər kojmazlar; biz başlımlı klıxarık, onlar başlarına tuq kojarlar; biz papaklı otyryryk, onlar bazı açık otyryrlar; biz basmak qijiriq, onlar çəqmə qijirlər; biz əlimiz ilə xərəq jijiriq, onlar kazıkla jijirlər; biz azaqara pezaqəz alırlık, onlar qizlin alarlar; biz hər zada inanırlık, onlar heç zada inanmazlar; bizim arvadlarımız qədəq libas qijir, onların arvadları yzın libas; bizdə çox arvad almak adətdir, Parızda çox ər almak.

Zahbaz bəj — Əmi, byny baza duzmədim.

Hatəm-Xan-Aga — Nijə baza duzmədin, balam çox arvad almak ibarətdir ondan qi, bir qizi bir arvada iqtifa

etməsin, və çox ər almak da ibarətdir ondan qi, bir arvad bir qizijə iqtifa etməsin. Əvvəlqi adət bizdədir, sonraqlı, Parızda. O qitablara qərə qi, musjə Zordan by yzyn klz onları n məzmynyny muttəsil bizə heqajət edibdir, dəxi hamı zadı by karar ilə, fərz elə. Bi-fajda Parıza qətməq niyyətindən duz.

Musjə Zordan — (rixxənd ilə) Xa, xa, xa! Hatəm-Xan-Aga təcəcub edirəm qi, sizin qimi kavaidi məntəkijjət muttələ', əkilli, fərasətli, mərde-quhənsal, by zamana kədər məzvərət xanaların birisində ərqane-məzvərət silqinə daxil olmyjybsynyz; əjərçi mən siz təkrir etdijiniz kajdaja bir bəhs varid edə bilmənəm; laqin istərdim qi, mən də bir neçə qəlmə ərz edəjdim, əjər ruxsətiniz olsa.

Hatəm-Xan-Aga — Byjyryn həqim, sizin hər sözünüz bizə xoşdur.

Musjə Zordan — Hatəm-Xan-aga! Mənim kəsdim by idi qi, Zahbaz bəji Parıza aparılıb, əvvəla özüm onyn tərbijjətinə mutəvəcəh olyb, firəng dilini və elmini bəkədre-məkdyr ona təlim edib; sanijən ony klralımlıza tanılıb, byrada mənim haklımda etdijiniz yaxşılıkların və zəhmətlərin əvəzində klraldan ona bir bəxəjjiz alıb, qeri kajtarım. çünqu mən klralın məxsys öz təhte himajətində olan darul-elmin huqəma və uləmasından və əlahəzrətin mukərrəb və mo'təmidijəm. Amma çün sizin təkriratınızdan muzəxxəs oldy qi, siz səfərin fəvajidinə munqirsiniz; ona binaən mana lazım olyr qi, səfərin fəvajidini muvafik, vake' məsəl ilə sizə isbat edim. (Əlini yzadır cibindən bir dəftər çıxarıb, açıb içində səlikə ilə duzulmuş bir neçə otları qəstərib) Əjər mən Karabaga qəlməsəjdim, qim biləcəq idi, qi Karabagın jajlaklarında by otlar movcyddyr. Byndan əvvəl bizim ətibba və huqəmalarımız canab Linnej və Tornfort və Bertram belə quman etmişlər qi, by nabatət ancak Alp dağlarında, və Amerikada, və Afrikada, və Zvetsarja dağlarında movcyd olyr. Amma imdi mən byraja qəlməq səbəbi ilə Parızın darul-elminə isbat edəcəjəm, qi məzqyr huqəmalar bilqullijjə səhv ediblər. By nabatət Karabagın dağlarında qəsrətilə movcyddyr, və by nabatətin mahijjətini təhkik və xavasını təcrubə ilə muzəxxəs edib, o xusysda ətibbanın istəhzarı uçun təsnife - cədidə - aləmdə məzhyr edəcəjəm. Məsələn by ot qi, qərursunuz (əlilə qijahə izarə edib) latınca bynyn adı «akantysdyr» qi, mənim təcrubəmə qərə karın agrısına

çox fajdası var. Canab Linnej byny fərz edər uçuncu dərəcədə, və canab Tornfort ony fərz edər dördüncü dərəcədə; amma mən ony iquinci dərəcədə fərz edəcəyəm. Və by otyñ adı, latınca «strastym alpinym»dyr, qi, qəz ağırsına nihajət mənəfəti var; canab Linnej byny fərz edər jeddimci dərəcədə; və canab Tornfort ony fərz edər altıncı dərəcədə; amma mən ony fərz edəcəyəm onymcy dərəcədə. By otyñ adı, latınca «kamlilina Afrikana»dır qi, diz ağırsının əlacı, munhəsirdir byna. Canab Linnej byny fərz edər bezimci dərəcədə; və canab Tornfort ony fərz edər uçuncu dərəcədə; amma mən ony səqqizimci dərəcədə fərz edəcəyəm. By otyñ adı, latınca «kombratym»dyr, qi, by zamanə kədər Avropada hərqiz məzhyr deşil idi; ancak ony Amerka nabatatından bilirlərdilər. İmdi mən çox səvinirəm qi, ony Karabağın dağlarında tapmışam, sojyk dəjmə uçun nihajətdə nafe' dir. Canab Linnej ony altıncı dərəcədə fərz edər; və canab Tronfort ony bezimci dərəcədə fərz edər; amma mən ony dördüncü dərəcədə fərz edəcəyəm, və hamı tapdıqlım nabatatın və ələfijjatın mahijətini və xasijətini by karar ilə jazıb ələmə bildirəcəyəm. Və mənim ism rəsmim by cəhətdən canab Linnejin hamisi Gorg-Klifordyn ism və rəsmindən ərfə' və əcəll və ulyım uçun qəstərdijim xidmət, Germanjanın məcməe' uləması, kartofly azarını axtarıb tapdıqları cəhətilə vətənlərinə qəstərdiqlər xidmətdən ə'la və əfzəl olacaktı.

Hatəm-Xan-Aga — Həqim, sahib, vallah hec baza duzmədim qi, nə danlızdlıq, kilford qimdir, Linnej qimdir, Tronfort qimdir, niyə onlar zəhmət çəqib otlara dərəcə karar veriblər, Qermani nədir, kartofel qimdir, o niyə azarlamışdı, o nə bəjuq zəxsdir, qi, vətən by mərtəbədə onyñ e'tidal mizacına və tyle-ömrünə talibdir. (Bir kədər suqyt olynır, musjə Zordan qulur, sonra jenə)

Hatəm-Xan-Aga — Joxsa həqim, sahib, bizim Zəhbazıda aparıb belə tapmacalardan əjrədəcəqsiniz.

Musjə Zordan — Hatəm-Xan-aga, bağıslajın, dogry byjyryrsynyz, imdi bidim qi, sizə nə kism qərəq məsəl qətirməq. Məsələn: bir aj byndan əvvəl Karabağın əl jetməz dələndən qəhlən at altında qəlib, sizə konak olan xəzbaxt adam qi, adı jadımdan çıxdıdır; əjər Karabaga qəlməjə idi by kədər dəvləti haradan ələ salardı.

Hatəm-Xan-Aga — Həqim, sahib, bax, by söz necə az-

qardır. Dogry byjyryrsynyz, əjər o Karabaga qəlməsə idi, heç vakt dövlətə çatmazdı.

Zahbaz bəj — Baziña dənüm əmi can, ruxsət verin, musjə Zordan ilə qədim, əjər mənim xozbaxt omagım, istərsəniz, heç vakt belə firsət ələ duzməz; necə qi, səfərin fajdasına hər iqinizdə ikrar etdiniz.

Hatəm-Xan-Aga — (Bir az fiqir edib) Həqim, sahib nə muddətədəq Zahbaz Parıza qədib kajıda bilir.

Musjə Zordan — Bir il çəqər qədib qəlməji. Zijada çəqiməz, bir ildən az kalsa qətməjindən mənzyr olan fajda bilqullijə, husylə qəlməz, çunqu umdəsi firənq dilini əjrən-məqdir.

Hatəm-Xan-Aga — (uzun arvadına dytyb) Arvad, dəxi nə elijəq, koj qətsin, papagın çəjursən, il qəlir qəçir. Uzakdır qonly istəjir qətsin, Parızı qərsun. Həqim sahib da bir jaxzı adamdır, onyn huzyrynda bir para mərifət qəsb edər, jaxzı jamanı qərər, kraldan bəxzajiz alar, il baziña Karabagda hazır olar, o vaktə dəq biz də onyn toj tədariqinə məzgyllıyk, qələn qimi tojyn bəzlarık.

Zarabanı X. — (jerindən kalxıb, çigirra-çigirra) Qizi, nə danlırsan, sənin fiqrin haradadır? İstəmirəm onyn Parıza qətməjin də, mərifət qəsb etməjin də, Firənq kralından bəxzajiz almagın da. By sözlər tamam bahanadır, Zahbaz istəjir qətsin Parıza, məclislərdə, jıgıncaklarda, uzu açıq qəzən kız, qəlinlərlə qəf etsin, danlırsın, qulsun, vəssəlam.

Hatəm-Xan-Aga — (tənqə qəlib) Aj arvad, bədi allahı səvirən! çigirra dəxi mən nə ejlijim, bacarırsan, kojma qətsin, qəjdə yəan kanatlı kyzy əjləməq olyrsa Zahbazı da quc ilə əjləməq olyr. Ruxsət verməsən atılır minir atına, hoppanır Arazın o tajına, sonra mən ony haradan tapım, sən ony tanlırsan, məjər necə həcətdir.

Zarabanı X. — (dəxi də bərq çigirlib) Mən ondan da həcətəm kojmanam qətsin, əjər Zahbazı Parıza qətməjə kojsam by ləçəq, çənqilərin ləçəji olsyn. (Əlin yzadır ərpejinə).

Zahbaz bəj — (Qulə - qulə arxajın) Allahu - əqbər, əmi dosty bilmirəm hansı karayllarla mənı dystak edəcəq.

Zarabanı X. — (çigirra-çigirra) Qjərərsən! Sən də öz bildijindən, mən də öz bildijimdən (kalxır damdan çixır).

Hatəm-Xan-Aga — Arvadların izi xatadır. (Musjə Zordan təcub edir və Zahbaz bəj geizlə samit kalır).

Pərdə salınır.

Uçumcu məclis

Jenə orada vake' olır. Damlın bir tərəfində Zərabanlı otyrybdyr, bir tərəfində Zərəf-Nisə jyn darır, by halda birdən kapı açılır, Zərəf-Nisə xanımın tajası Xanpəri içəri qırır.

Xan -Pəri — Salamməlejqu.

Zərabanlı X. — Ələjqəssalam! Xanpəri bilirsən iz necə qeçdi? (Zərəf - Nisə xanım kылak asır.)

İz belə qeçdi qi, Zəhbaz qedir Parıza. İmdi səni ondan otru çağırđım qi, əjər bir əlacın varsa elə. Hatəm-Xan -aga özün bilirsən qi, bir xamır - agız qizidir, əvvəldən jaxzı danızdı, amma sonra birdən bozaldı. Musjə Zordanlı və Zəhbazın bri para əkilsiz sözlərindən jerdən oldy. Amma mən qərəq ja öləm, ja Zəhbazı kojmajam qetməjə; dog-rysy Zərəf - Nisəni qəzu jazlı qərə bilmənəm. Allah qə-tururmu Zəhbaz qetsin Parızda qef etsin, on bez jazında qul uzlu yzagım ah çəqsın, kan tuqursun, saralıb sapa dənsun, inçəlib ipə dənsun.

Xanpəri — Xanım, əlac odyr qi, bajak dejirdim. Nə la-zım qi, Hatəm-Xan-agadan və ja əzqəsindən minnət çəqə-sən; qəndər konzylykdan Agca - Bədi qəndindən Kızılbaş-dan qələn dərviş Məstəli - Zəhl qətirt. Necə qi, sənin myra-dındır, by izi elə duzəltsin. Onyn cadysynda mən bir liqmət qərmuzəm qi, əjər istəsə by saatda məni kocamdan bozadar.

Zərabanlı X. — Xanpəri mən də onyn cadysynyn qu-cunu ezitmizəm; amma jenə bir az səhsəqilijəm (səqsəqi). O etdiji izlərdən heç bilirsənmi; de qərum urəjim durust kızasıdırım, çunqu by iz çətin izdir.

Xanpəri — Xanım Agca - Bədili Qərim qoxanının arva-dı Səlminazı o bozadırlıb ojnazına verdirmədimi. Mygan-lı Səfər - Əli qizinin kızını səvqilisinə kovyzdyrmadımı. Dədəsini qi, kızı verməjə razı olmyrды cady ilə oldyr-dymadımı. Cavadlı qərbalajı Kənbər kızı Zəhsənəmin ərini

bir illiq joldan, baska arvad almasın deyə kajtarıb qətirtmədimi. Onyn əlindən heç zad kyrtaramaz.

Zarabanı X. — Qəzum Xanpəri! Bəs tez oglyñ Əli-Mərdanı by satda qəndər, Məstəli - Zalı Agca-Bədi qəndindən alıb qətirsin. Desin xanıñ çağlır, hər nə istəsə və'də eləsin. Xulasə axşam çırax janan vaktə qərəq Məstəli-Zal bizim evdə hazır olsun.

Xanpəri — Bəs ustə xanıñ, by saatda qəndərrəm. Amma qərəq Məstəli-Zal Hatəm-Xan-agadan, Zahbaz bəjdən xəlvət byra qəlsin, allah eyləməmiz əjər Zahbaz ony byrada qərsə, ony də öldürər və məni də sag kojmaz.

Zarabanı X. — Əlbətdə, mən imdi by saatda çıxaram Hatəm-Xan-aganı da Zahbaz bəji də ilxıja baxmaga qəndərrəm. Və tapzırrama qi, qələndən sonra Zərəf-Nisənin evində jıxlıslınlar, jatsınlar, qi; qecə by damda sy kojyb, Zərəf-Nisənin başın jyjyb, çimdirəcəjəm. Sən dyr qet, dərvisin dalınca oglyny qəndər. (Hər iqisi qedir sonra)

Zərəf - Nisə — (Jalkız ajax ustə) Ox, allah, qərəminə zuqur! Bir az urəjim dincəldi. Jox olsun, o əlqə qi, onda cady - pitiq olmyja, əjər dərvis olmasa idi, zəqqisiz musjə Zordan Zahbazı aparacak idi, qunumu qəj əsqijə dujəcəq idi. (By halda kapı açılır Zahbaz bəj içəri qirir).

Zahbaz bəj — Zərəf-Nisə kadan alım, bilirsən qi, əmi dostym by qun nə tyfan elədj. Musjə Zordanın janında əmimin ustunə çır-çır çıgırdı, məni də hədələdi.

Zərəf-Nisə X. — Zahbaz, heç özün, etdijindən xəbərini jokdyr, əmidostyn çıgırmagı qəzünə qəruqur.

Zahbaz bəj — Kadan alım Zərəf-Nisə, mən özüm nə eləmişəm?

Zərəf-Nisə X. — (Tez jerijib əlin yazdıb hanasınıñ dalısından bir neçə jarım səfhə qagız çıxarıb açır) Zahbaz; by zəqilləri bəs mənə qim qətirdi. Bynları sən qətirib demədinmi qi, Parız kızlarıñın, qəlinlərinin zəqilləridir, qər Parızda necə qəzəl kızlar var; kızlar, qəlinlər, tamam uzları açık məclislərdə jıgıncaklarda, oqlanlar ilə bir jerdə otyryb dyrarlar. Hələ mən by zəqilləri ytandıgımdan əmidostyna qəstərəməmizəm.

Zahbaz bəj — Blj, Zərəf-Nisə necə yzak - yzak danırsan. By zəqillər musjə Zordanın qitablarıñın içində idi. Musjə Zordan qitablarını açıb baxanda, qəzu bylara satazdı, çıxardı, mənə verdi, qi apar adaxlına qəstər, de qi,

by il Parızın kızları, qəlinləri belə paltar qijirlər, qeçən il ajrı təvr paltarları var idi, qələn il bir özqə kajda ilə paltar qijəcəqlər. Hər il Parızda libas qijməjin sajaqlı dəj-silir. Mən də qətirdim sənə verdim, byndan qələsi nə var!.

Şərəf-Nisə X. — Byndan qələsi o var, qi sən by kız-ırın havasına jellənib yçyrsan, istərsən Parıza qedəsən.

Şahbaz bəj — Şərəf-Nisə by nə sözdür dejirsən, tamanı Parızın kızları kyrban olsyn sənin bir tuqunə. Mənim qi sən təq qəzəl jarım var, behist hyriləri qəzumə qəruqməz. Sənsiz mənim bir qunum olmasın.

Şərəf-Nisə — Bədir allahı səvirsən! By bazıları bizə az qəl. Sənsiz bir qunum olmasın, dejən oqlan byradan Parıza qetməz. Sən məni heç səvmirsən.

Şahbaz bəj — (Onyn bojnynnda kycaklıq bəpur) Şərəf-Nisə, dogrydan sən məndən belə bədquman olybmyzsən. Mənim urəjimə bir ox vursajdır, yaxşı idi qi, by sözu özümə dedin. Axır, bir soryz qər qi, Parıza nə səbəbə qedirəm.

Şərəf-Nisə X. — (Aqlıja-aqlıja Şahbaz bəjin əlin bojnynndan kopardıq) Nə izim var soryzyram. Səbəbini özüm çox yaxşı bilirəm, səbəb bylardır ej! (zəqil qagızların dizin dizinə kicik əlində bərq - bərq əqəlir salır ajagı altına)

Şahbaz bəj — Vallah jox, səbəbi olar dejil, sən bilmir-sən. Mənim tajtyzlarım tamam mərifət sahlıq olyb, kyllük edib, hərmət izzət tapıq, xozbəxt olyblar. Mən kalmızam bir kamızlıqda, adsız, sansız.

Şərəf-Nisə — Əvvələn; by jalandır, qi dejirsən, qim bizlərdən mərifət ilə, kyllük ilə, xozbəxt olybdyr. By qər-dujunuz xozbəxtlər tamam özqə jol ilə baxta jetizblər. İqimci: əjər kyllük etməq istərsən, qet Tiflisə, orada kyllük elə. bir azdan sonra əjər istərsən qet başka zəhərlərə, qi əl çatmasın, un çatmasın. Parıza bizlərdən nə qedən var, nə qələn var.

Şahbaz bəj — Dogry dejirsən. Amma adamın hər izdə qərəq vasitəsi olsyn. Tiflisdə və o biri zəhərlərdə məni tanıjan joxdyr. Mənə qim vasitə olyb, məni kyllüga kojdy-racak, və hərmət tapdıracak. Amma by firəngi bir yaxşı adamdır, məni də səvir, ocaglımızı tanıdır, by məni Parıza aparıq, firəng dili əjrətməqdən və krala tanımaqdan məzhyr ollam. Kajıdandan sonra hər jerdə jerim olar.

Şərəf-Nisə — By sözlər tamam fənn və fe'ldir, məni

---

aldatmak üçün bahandır. Nə sözdür qi, səni qimi cavan qamallı oğlan Tiflisədə kylyk tapmaz.

Zahbaz bəj -- Parızdən kajdandan sonra jenə qedib, Tiflisədə kylyk edəcəjəm.

Zərəf-Nisə X. — (Aıaqlı ilə zəqil qaqızlarınlı itəlijib) Parızda sənin qimi oğlan by potaların əlindən sag kyrtara bilirmi, qi kajdıb qələndən sonra adam qimi dyryb, otyra. Heç vakt sən Parıza qədə bilməzsən, ha vakt qətsən əjun! (By halda Hatəm-Xan-aga kajım səs ilə Zahbaz bəji çəldən çağırır, Zahbaz bəj tez damdan çlxıb qedir).

Pərdə salınır

Dördümcü məclis.

Hatəm-Xan aganın damında vake' oluy. Bir tərəfdə Zərabanı xanım otyrybduy, bir tərəfdə Zərəf - Nisə xanım, bir tərəfdə onyn tajası xanpəri. Qıecədən iqi saat qeçibdir. Zərabanı xanım başın iyxarı kovzyjyb uzun Xanpəriyə dytyb, darıxmıız sorryy.

Zərabanı X. — Xanpəri, necə oldy dərviş qəlmədi?

Xanpəri — Xanım, tələsimə by saatda qələr. (Birdən kapı açılır Məstəli-Zahə - cadyqune - məşhyr kəzəkabacı təqulmuz içəri qirir).

Məstəli-Zah — Salamməlejqu.

Zərabanı X. — (Başın iyxarı kovzyjyb) Əlejqəssalam, baba dərviş xəz qəldin, qəl otyr.

Məstəli-Zah — (Otyryb) Xanım mənə nisbət nə kylligynyz var byjyryn, can baş ilə bitirməqdə muzajəkə joxdyr.

Zərabanı X. — Baba dərviş, bir cuzvi junqul izdən ötru sənə zəhmət vermizəm. Mətləb bydyr qi, bizim Zahbaz lap jolyndan azıb, bir firənoqi konagımlız var, xəjalındadır qi, ona közylyb Parız zəhrinə qetsin. Mənim by otyran qul uzlu yzagımlı qi onyn adaxlısıdır, ijirmi qundən sonra tojy başlanacak, aglar sizlər köjsyn. Mən və Hatəm-Xan-aga nə kədər jalvardık, səjlədiq, kylak asmadı. Qərəqdir qi, bir iz edəsən qi, bizim Zahbaz Parıza qədə bilməsin, və musjə Zordan ondan əl çəqsın, aparmasın.

Məstəli-Zah — xanım, by cuzvi, junqul iz dejiil imiz, bələqə çox bəjuq və çətin iz imiz. Qərəqdir by izdə mənim cadybyn əsəri ja Parızın ja musjə - Zordanın başın da çatlasın.

Zərabanı X. — Baba dərviş, mən anlamadım, necə qərəq əsəri ja Parızın ja musjə Zordanın başında çatlasın?

Məstəli-Zah — Xanım məsələn: əjər Zahbaz bəjə əl vyrsam lazım oluy qi, onyn bədəninə bir cin musəllət edəm, qi by səfərin xəjalını onyn başından çixarsın. Amma oluy qi, by izdən o korxsyn, əklinə rəxnə jetissin, ja azalışın, ja çolak olsyn, çunqu çox yzakdır cavyandır.

Zarabanı X. — Bıj, allahı səvərsən baba dərviş, belə danışma, by izlər tamam ondan ətrudur, qi Zahbaz bir qun qəzumsuzdən yzaklaşmasın. Necə olыр, qi onyn canına cin musəllət olmaga razı olak.

Məstəli-Zah — By syrətdə qərəqdir, devlərə, ifritələrə, əmr edəm, qi Parızlı xarab etsinlər, altını ustunə çəjursunlər, qi Zahbaz bəj dəxi ora qetməq niyyətindən duzsun. Ja-inqi Mirrix yldyzyna həqm edəm qi, musjə Zordanın bojnyny vyrsyn, qi Zahbaz bəji aparan olmasın. By izin byndan başka çarası joxdyr.

Zarabanı X. — By necə mumqun zeydir, baba dərviş, belə iz eləməq olырmy?

Məstəli-Zah — Pə, by mənim izimdir. Xanım nə zühə jeridir? Məjər izitməmişiz qi, bir neçə zeytana əmr etmişəm, həmişə Zizə-kalasında usyli və zeyxi mollaların arasında fitnə və fəsad salıb, heç vakt onları dinc kojmasınlar; ondan ətru qi onlar mənbərə çixib əzqara və'z edirmizlər, qi cadyqunə və sahirə inanmışın. Aja, mən dejiləm qi, Qilcan adlı ifritin ryhyny qi, zeytənətdə və məzərrətdə fəride əsir-dir, Aga Vəli Əlikyly oglynyn bədəninə muntəkil edib, Saljan xalkının canına musəllət etmişəm; qi qecə qunduz onyn korxysyndən evlərində rahat jata bilməzlər. Hələ Saljan xalkına az kışas etmişəm; ondan ətru qi, onlar bildir məni Saljana kojmyjyb kovdylar, qi byrada darulmə'munindir, sən dərviş cadyqunsən, byra ajag basma. Hansı izlərimi səjlujum. By izlər jaxzı zamanda etdijim əməllərin əlamətidir. On bir il byndan irəli Araz kıragına qəlmışdim, istərdim qi, Naxçivana və Zəryr mahallarının kabagından qeçib, İravana qedəjdim. Hər iqi mahalın xalkı mənə mane' oldylar; qi səni kojmanık by topraga qeçəsən. Ondən ətru, qi əlində təzqirən joxdyr. Na-mə'lym, təzqirəsiz adamlara jol verməq, by tərəfə qeçirməq kanyın ilə kədəgəndir. Bavucydiqi əlləmkəlləmlər əzləri qecə qunduz kaçax mala qedən təzqərisiz adamları ojana by jana bələd olyb qeçirirlər. Nə kədər jalvardım, japırdım, səzumə kylaak asmadılar; əzaga qetdim, jyxarı qetdim, olmadı, Axırda acıkım lap dytdy, əcinnələrə ifritələrə həqm etdim, tamam Naxçivan Zəryr mahallarının damlarını kaldırılıb jerilə jeqsan etdilər; qi zərbindən Aqrı dagının bir tərəfi də kopyb təqulub Aqur qəndini batırdı. Oranın biçarə erməniləri də jaman konəylarının səbəbindən fənajə qetdilər. Xulasə, Myroja

desəm jerindən kop, kopmazmı, Araza desəm axma axarım.

Zarabanı X. — (Təccübün əlin dodığına aparıb) Allah dər-dini əsirqə!

Məstəli-Zah — Xanım, qecə qeçər, dyrmak vaktı dejil. İndi siz mənə byjyryn, qərum musjə Zordan ha-vakt qədəcəq.

Zarabanı X. — On qundən sonra.

Məstəli-Zah — çox yaxşı; imdi mən by saatda, xanım, sizin qəzunuzun kabagında Parızın hejqəlin bərpa edib, byrada ony pozacagam, və devlərə və ifritələrə həqm edəcəyəm qi, haman dəkikədə Parız jıxslınlər. Və on qunə kədər xəbərini musjə Zordana çatdırsınlər, qi Zahbaz bəji apar-mak fiqrindən düzsün. ja-inqi, bir bəjuq xorysy kabagında dytyb, kojacagam musjə Zordan. By saatda onyn bəjnyny vyryb, Mirrix yldyzyna əmr edəcəyəm, qi by tovr ilə o da on qunədəq həkikətdə musjə Zordanın bəjnyny vyrsyn. Ta qi, Zahbaz bəj ondan xılas olsyn. İndi byjyryn qərum canablınz Parızın xarab olmagınmı istərsiniz, ja musjə Zordanın bəjnyn vyrylmagın?

Xanpəri — (tez əlin iyxarı kovzyıyb çalıb) Hər iqisini baba dərviş, firənlərə jazıgımlızmı qələəcəq.

Zarabanı X. — Bıj, arvad sənin urəjin dazdır, nədir. Biçə-ra Parızlılar bizə nə eləjiblər, evlərin, imarətlərin, bazarına jıxak; min-min adamın kırılmagına bais olak. By kalma-gala bizi ancak o çərçöp dözürən musjə Zordan salıbdır. (Uzun Məstəli-Zaha dytyb) Baba-dərviş, hər nə bilirsən ony elə! Byrada xoryzyn bəjnyny vyr, Mirrix yldyzyna həqm et, qi o da musjə Zordanın arazdan qeçəndən sonra bəjnyn vyrsyn, Zahbaz jalkız kalsın, jenə by taja qeçsin, kajıtsın, qəlsin. Bir təksirli adamın ölməji çox yaxşıdır, min qunah-sız xalkın kırılmakından isə.

Zərəf-Nisə — Can ana, elə demə, musjə Zordan jazık-dır, çox yaxşı adamdır. By jajlak hər qun gəribə qullər-dən və çiçəqlərdən dəstələr bağlıyb, Zahbaz bəjdən mənə qəndərirdi, qi apar adaxlına ver. Qərsun necə ijlidir by jaj-lakları qəzər, heç by qulləri və çiçəqləri qərubdurmu. Və mənə bir quzqu bağlıybıbdır, qi Parızın əcajibat bagında bitən Jenqi-Dunja qullərinin syrəti dalısında çəqilmiz. Məni öz kızı qimi istərdi. Mən özümü öldürəm, kojmanam musjə Zordanın bəjny vyrylsyn. Parız dagılsın bizə nə, əjər orada kızılar, qəlinlər, uzu açık qəzməsə idilər Zahbaz heç vakt ora qətməzdi. Parız jıxılsın, kız qəlini də kırılsın.

Zarabanı X. — Vallah bilmirəm hansına razı olym. Amma dəxi necə ejləjəq, Zərəf-Nisə də dogry dejir. Musjə Zordan jazıkdır, jaxzı adamdır, elə bircə by izdə təksirli-dir, qi Zahbazı joldan çıxarıb, Parızda qətməji bejninə salıbdır. Mə'lym qi Parızda jaman adamlar varmı, kəza by dərvişi bizə jetiribdir, qi bynyn cadysy ilə oranı jıx-dırıb xarab etdirəq. (Uzun Məstəli-Zaha dytyb) Baba dərviş byjyr devlərə, ifritələrə Parızı kaldırıb altını ustunu çöjür-sunlör.

Məstəli-Zah — Bəz ustə xanım! (Uzun Xanpəriyə dytyb) Xanpəri xala, çıx çələ, mənim zəjirdim Gylaməliyə de, qi mənim xyrcynymy tez atın ustundən alsın, qətursun, qəlsin. (Xanpəri tez kalxıb çələ çıxır).

Məstəli-Zah — Xanım, Hatəm-Xan-aga Zahbaz bəj imdi haradadırlar?

Zarabanı X. — O bir damda ilxıdan kajıdıb jatırlar.

Məstəli-Zah — Xanım by sirrdən qərəq olar və ja bəz-ka adam nə imdi nə sonra xəbərdar olmasın ha, və illa cady heç əsər bağlalamaz.

Zarabanı X. — By cəhətdən xətirçəm ol baba dərviş! (By halda kapı açılar, Gylaməli əlində xyrcyn Xanpəri ilə məclisə daxıl olır.) Salamməlejqu.

Məstəli-Zah — Əlejqəssalam. Xyrcyny jerə koj, agzı-nın bağlını aç, içindən ustundə əzqal çəqilmiz taxtapara-ları çıxar.

Gylaməli — (Fars dilijilə qi, otyran unas tıfıstı anlamasın) Mixahi çə byqoni?

Məstəli-Zah — Mixahəm, qi hejqele-zəhre-Parızra bərpa numydə, bədıvha və ifritəha hoqm qonəm, qe dərtorfatul-ejn zire - zəbərəz qonənd, misle onqe əl'an dərpişe - çəzme in xatyn. (Qəzu ilə Zarabanı xanıma izarət edər). Mən hejqələzra zire - zəbər xadəm qərd.

Gylaməli — (Qulumsənmiş) Vaseje çə?

Məstəli-Zah — Vaseje səd danə bacaklyje tazə, qi halə əzin xatyn bəraje həmin mətləb xahəm qırift .

Gylaməli — (Qulumsənmiş) Xyb, in xatyn bapajətəxtə Firəng və əhləz ədavət darəd?

Məstəli-Zah — In heqajət xejli dirazəst. Təkrirəz qon-cajize in məkam nə darəd, təxtə parahara əz xyrcin biron qon!

Gylaməli — Həmin saat, amma hiç əkləm bəvər nəmi-

qonəd, qi in əmre muzqil syrətpəzir qərdəd. Nəmi - danəm zyxi miqone ja nə, dər torfətul - ejn Pariz xarab zəvəd jə'ni çe?

Məstəli-Şah — (Qulumsənmiş) Cəra, jə'ni çe! mərd qe hala in xatyne myqərrəmə səd danə bacaklyje - tazə bəraje in mətləb bəmən xahəddad. Və dəh ryz həm məhlətəst, qe cadyje mən əsərə xydra bibəxzəd, və qəsi həm bədin sirr vakif nist. Və nəxahəd zod. Bə'd əz qiriftəne bacaklyha dəstə-pa qozadəəm. Məqər ta dəh ryz nəmitavanəm qe, xydra bəon tərəfe ərəs biəndazəm. Məra dərənca, qe pejda xahəd qərd. Bə'd əz mən hər çe bad-abad. Əqər ta dəh ryz Pariz xarab zəvəd, bacaklyha bikile - kal əz həzm rabe' xahəd - qozəst. To çe midani, bəlqe ta on muddət bəsaniheji əz sanihat Pariz xarab zəvəd. Məqər in no' hadisate əcibə dər aləm qəmtər vuky' jaftəəst.

Gylaməli — (taxta paraları xyrcyndan çıxarıb qulunsənmiş) In fəkəreje əxirəra hərqiz əkləm kəbyl nəmiqonəd. Xəjale xaməst!

Məstəli-Şah — (Qulumsənmiş) Bəs fəkəreje sabikəra əklət kəbyl miqonəd; on həm qe xəjale xam nist.

Gylaməli — (Qulusənmiş) Ari, dər-on çe zəqqəst?

Məstəli-Şah — Xob, diqər həvasəmra bəsyvalehaje-bi-fajidə məgzyz məqon. Bro' pize əsbha montəzir baz! Mən məh bə'd əz jeqsaət əməleje xodra tamam qərdə mirəsəm, sovar mişəvim, baz miqərdim. (Gylaməli qədər.)

Məstəli-Şah — Xanpəri xala, dyr kapınlı bərq bagla adam madam qəlməsin (Xanpəri dyryr kapınlı bərq baglar qələr otyrar)

Məstəli-Şah — (Əz əzunə fars dililə) In tajifeje zənan əcəb biçarə və sadəlovhənd, bidyne təsəvvur və təəmmul bavər miqonənd qe mən dər Karabag nizəstə Parizra dər torfətul - ejn zire-zəbər mitavanəm qərd. Və ja Mirrixə mən dərən tərəfe Ərəs qərdəne musjə Zordanra vəkə - rəftən mitavanəd zəd.

Zarabanı X. — Baba dərviş nə danırlırsan?

Məstəl-Şah — Mənzər oxyjyram xanım, qi izimiz ovand olsyn. Devlər, ifritələr xəbərdar olsynlar, qi nə fiqirdəjəni. (Byndan sonra Məstəli-Şah palazı kovzyjyb əvvələn bir mudəvvər cırlık çəqir və dejir).

Məstəli-Şah — By Parız zəhərinin dajirəsi. (Sonra taxta paraları biri - birinə japlədlırlı on, on iqi, bəjuq qiçiq hucrə və otak zəqlində cırlık içində evlər japlə dejir).

Məstəli-Zah — By da Parlızın imarətlərinin və evlərinin zəqli. (Sonra uzun Zarabani xanıma çöhrub) xanım byjyrsynyzmy Parlız qun-fəjəqun etdirim, altını ustunə çöjurtdurum?

Zarabani X. — Bəli, dəxi necə edəq, allah səbəbqara bəla versin, kyrynyn odynda jazlarda janacak, biçərə Parlızlılar bizə bir zad etməmişdilər, bynyn babalı olsyn, onların kızlarınlın, qəlinlərinin bojnyna qi, məclislərdə həmişə oqlanlar ilə qizilərlə bir jerdə uzu açk otyryb, səhbət və ixtilata məzgül olyb, xalkı azdırıb, joldan çıxardırlar. Baba dərvis, izinə məzgül ol!

Məstəli-Zah — Xanım, devlərin əl myzdyny, ən'amını, qərəm edin:

Zarabani X. — Baba dərvis, devlərə ən'am nə lazımdır?

Məstəli-Zah — Pə, xanım məjər mənim devlərim İran Sərbazı idi, qi muftə kyllük edələr. Məjər mən vəzir Hacı Mirzə agası idim, qi olara heç zad verməjəm, ancak səjəm, korxydam. İmdi xanım siz quman eləmijin, qi mən devlərimi kyry nagıl ilə bəslirəm, bəlqə qərəq belə izlərdən ətru onlara zıfət edəm, onları oxzyjam, ojnadam, zihabe-sakib duzub onları kıranadəq?

Zarabani X. — Necə zihabe-sakib onları kıranadəq? Baba dərvis nə dejirsən? Məjər onları sonra zihabe-sakib duzub kıracak?

Məstəli-Zah — (Qulə-qulə) Əcəb fiqir edibsiniz, bəs devlər ifritələr nahak jərə o kədər bi - qunah xalkın hələqətinə bais olyrlar və zəhəri nahak jərə xarab edirlər, belə qunahe-əzimin cəzəsində allahın gəzəbi onlara jetizməz?

Zarabani X. — Jaxzı, baba dərvis çunqu belədir, niyə canlarından korxmyjyrlar, niyə belə izə ajag kojyrlar.

Məstəli-Zah — Əvvələn o səbəbə qi mən byjyryram. İqimci: o səbəbə qi axmakdırlar, və təbiətlərinin təkazasıdır. Əjər belə etməsələr dincələ bilməzlər. Zəjatin olmasa idi dunjada heç bir jaman əməl olmaz idi. Və bəni adəmi jaman izlərə, heç qəs duçar etməzdi.

Zarabani X. — Doğry dejirsən baba dərvis, nə kədər devlərə ən'am verəq?

Məstəli-Zah — Artık istəmirəm, nə kədər qi və'də edibsiniz xanım, juz bacaklı.

Zarabani X. — Baba dərvis çox olmazmı?

Məstəli-Zah — Xyb, min-min tumənə dəjən zəhəri xarab etdirirsiniz juz bacaklı versəniz çoxdyr!

Zarabanı X. — (Uzun kızına dytyb) Zərəf-Nisə balam pyl sandıkcasın byra qətir! (Zərəf - Nisə tez kalxıb, juqdən pyl sandıkcasın alıb, anasının kabagına koyr. Zarabanı xanım sandıkcasın agzını açır, juz dənə təzə bacaklı çıxarıdır verir).

Zarabanı X. — Balam Zərəf-Nisə — toj xərcinə dəxi heç pyl kalmadı.

Zərəf-Nisə — Nə ejlijəq ana! bir iqi juz togly satarık jenə pyl olыр.

Zarabanı X. — Dogry dejirsən balam, byryn, kylag baza sadaga. (Uzunu çevirib) Al baba dərvis! (Kızilları verir Məstəli Zaha. Dərvis kızilları alır kojnyna koyr, tez biləqlərin çirməlib xyrcyndan bir qitab çıxardır. Qitabı açır vərəkliji və bir para nəkişlər səfhələrinə baxır bazı kovzyjyr).

Məstəli-Zah — Bəli, Parız zəhəri əkrəb byrcynyn altında vake' imiz əməl tamamdır. By byrcyn, tə'sirindəndir, qi by zəhərdən heç vakt bəla əqsiq olmaz. (Sonra kalxır ajaga, əlində bir dəjənəq uzun Zarabanı xanıma və kızına dytyb.)

Məstəli-Zah — Xanımlar, korxmyjyn urəjinizi bərqidin! (Sonra qəzlərin çəjurur, syrətin hejbətli edər, by mənzəri oxyjyr.)

Məstəli-Zah —, Dəgdəəha fətəndi, tibbilqəra, qərəndi. Tibbul-qumy qumyha bindi jendi jendi!
(Sagına sylyna ufurur, hejbətli səs ilə devləri, ifritələri adları ilə, çağılır, byjryk verir.) Ja Milixa, ja Silixa, ja Bilixa, kaldırın Parızı jerindən, vyryn jerə, by saatda necə qi, mən by hejqəl vyryb zir zəbər edirəm. (Bir kədəm qeri çəqilir dəjənəq ilə cızıga uz koyb, içindəqi, taxta paralardan yapılmış balaca evlərin və otakların əzqalını çirpib, darbadagın dağıdır sonra bir ləhmə dajandı uzun Zarabanı xanıma dytyb). Xanım, qəzunuz ajdın olsyn, Parız dağıldı, razı oldynyzmy?

Zarabanı X. — Bəli, baba dərvis, çox razı oldym. Amma qərəq Parızın dağılmak xəbəri tez musjə Zordana çata, qi öz bazıının həjına kala, Zəhbəzdan əl çəqə, amma Parızdan byra by xəbəri tezliqlə bilmirəm qim çatdıracaq.

Məstəli - Zah — Xa, xa, xa, xanım bir adam qi, byradan Parızı qəz açıb jyman saatda bərbad edə onyn xəbər rin bir dəkikədə, bir saatda, bir qundə, on qunədəq byra çatdırra bilməz nə xəjal edirsiniz!

Zarabanı X. — Dogry dejirsən baba dərvis, amma nə əcajib olырdy qi, by xəbər elə by saatda musjə Zordana çata idi, bazıımızdan olajdı. (By halda birdən damın bağlanılmış kapısı tarak-tarak dəjulur, az kalır kapı sınısın, musjə Zordanın

səsi iztirab halında kapının dalısından mə'lym olыр. Dərviz Məstəli Zah cəld taxta paraları dəzurub, təqur xыrcyna, atır çijnə. Qılır juqun kabagında asılan pərdənin dalısına, qizlənir. Musjə Zordan kapını tarak-tarak dəjur, az kalır kapını sındırır. çağır: Hatəm-Xan-aga, Zahbaz bəj, kapını açın! Zarabanı xanım, sərasimə jərdən kalxır, korxy ilə qedir kapıya sarı. Kızıl Zərəf-Nisə titirir, Xanpəri dizinə çirpir javaz səs ilə).

Xanpəri — Dədəm vaj, nənəm vaj! (Zarabanı kapını açır).

Musjə Zordan — (Nəfəsi dytyla-dytyla) Hanı Hatəm-Xan-aga Hanı Zahbaz bəj?

Zarabanı X. — (Korxa-korxa) İqisi də Zərəf-Nisənin damında jatırlar, by qun ilxıja baxmaga qetmişdirlər, çox jorylmyzdyrlar, axşamdan jıxılıb jatıblar.

Musjə Zordan — (kajım səslə tənənəfəs) xanım qərəq by saatda onlar dyralar. Mən qedirəm, dajana bilmənəm, hejif sənə Parız, hejif sənə Tyler hejif sənə qəzəl pajtaxt. qəzəl səltənət, Fransa bədbaxt oldy, Dimaz-Parız, məndjə məndjə!

Zarabanı X. — Həqim, sahib nə var, nə olybdyr.?

Musjə Zordan — Parız dagıldı, Fyl jərə jıxıldı, Fransa xarab oldy.

Zarabanı X. — Allah sənə zuqur! jə'ni allah dərdini əsirə.

Musjə Zordan — Qəzəl zəhər, qəzəl səltənət, bir turfətul-ejndə viran qiən ləmjəqun olybdyr. Əkl qəsmir, qi by necə izdir, by necə sehrdir. Sıfiry, məndjə-məndjə!

Zarabanı X. — By necə sehrdir, məjər sehrlə Parız jıxılıb, nə dejirsiniz, həqim sahib?

Musjə Zordan — (Kajım səslə hovlanaq) Əlbətdə sehrdir, mat kalmalı izdir, bir turfətul-ejndə gəflətən Parız xarab olybdyr. (By səzlərdən Zərəf - Nisə dəxi kajım başlıdır titirəməjə. Qəzu dərviz qizlənen pərdə də)

Xanpəri — (Xıslı-xıslı) Dədəm -vaj, nənəm vaj! (By halda kalmagaldan, Hatəm-Xan-aga və Zahbaz bəj jatdıqları damdan jxydan ojonıb, dispaça qəjnəqəq, musjə Zordanın səsinə juqururlər).

Musjə Zordan — (Onları qərən qimi) Ax, qəldiniz! Hatəm-Xan-aga, Zahbaz bəj, sizi tanrı tez mənə at hazır edin! Qərəq by saatda qədəm, dajana bilmənəm, özunuz də atlanın mənə Arazdan qəçirin kajdın.

Hatəm-Xan Aga — (Hejrətlə) Həqim sahib, nə vake, olybdyr? Belə tələsiq qətməjə səbəb nədr!

Musjo Zordan — (Kajlm səsə) Parız dağılıb, Fyl jərə jıxılıb, Fransanın səltənəti pozylyb, Kral avara duzub. by satda Təbrizdə otyran Inqilis konsylyndan sizin divanbə-jiniz mənə qagız jetirdi. Konsyl by ahvalatı bildirəndən sonra jazır: qi Londona vacibi qagazlarla by saatda çapar qədər. Arazın qanarında mənə muntəzirdir, on iqi saata dəq qərəq mən özumu ona jetirəm, əjər tə'xir etsəm çapar qədər, sonra mən özumu tezliqlə jalkız krala çatdırı bilmənəm. Lyi Filip Inqilisə kaçıbdır, məndjə, məndjə,!

Hatəm-Xan Aga — (təhəjjəur ilə) Həqim, sahib, Parız qim dağılıbdır? Qim jıxılıbdır?

Musjo Zordan — (İztirab ilə) Zəjatin, əcinnələr, devlər, ifritələr, bəd əməllər. Hansın deyim, aman Hatəm-Xan-aga at hazır edin, dajanmak mumqun dejil. Dimaz Parız, moller, məndjə sitfiry! (By sözlərdən Hatəm-Xan-aga bir az mutəhəjjir kalır, amma Zərəf-Nisə başlır çox bərq titirəməjə. Zahbaz bəj onun halını dyjyr, təəccub edib ona sarı uz kojyr, javıklaşıb javaz qulumsənmiş soryzyr.)

Zahbaz bəj — Sən niyə titirirsən? Aj fəsad joxsa Parız, sən byjyryb, jıxdırbsan, qi mən dəxi ora qədə bilmijəm?

Zərəf-Nisə X. — (Titirijə - titirijə naziq səs ilə qəzu dərviz qizlənen pərdədə) Jox vallah, kyran hakki, dajım canına mənim heç zaddan xəbərim joxdyr. Mənim heç təksirim joxdyr.

Zahbaz bəj — (Qulumsənmiş) Bax, bax, necə and içir. Necə zirin dil ilə jaxasın kırak çəqir. Dəxi niyə titirirsən, əjər sən təq pərilər padşahlı Parız jıxdırbsa da halaldır. (By sözdə Zərabanlı xanım uzun musjo Zordana dytyb).

Zərabanlı X. — Həqim, sahib, bizim Zahbazı da aparırsınız? (Zahbaz bəj adın ezidib qeri çövrulür.)

Musjo Zordan — Nə səjlərsiniz xanım, özüm başımı kojмага jer tapmıram, Zahbazı hara aparacagam. Hatəm-Xan-aga amandır tez olyn, atlanın məni oturun, qərəq səhərədəq Araz kırığına çatam, Moler məndjə, məndjə.

Hatəm-Xan-Aga — Zahbaz, qəl qədəq, qərəq necə edəriq, by necə iz idi oldy. (Hər iqisi damdan çıxır dallıncə musjo Zordan. Onlardan sonra javaz qərdijin dalısından dərviz Məstəli-Zah xırcyny çijnindən çıxır, başı azaga heç məclisdə kalan ovrətlərə mutəvəccəh olmyjyb, kaçıq qəzdən itir, snora).

Zərabanlı X. — Xanpəri qərdun, necə iz oldy?

Xanpəri — Xanım, mən sənə demədim, by dərvizin əlindən heç zad kyrtarmaz. Mən hələ ondan korxyram qi,

Parızn jıxılnıgınlın zərbındən özqə zəhərlər də bərbad
ola. Naxçıvan, Zəryr mahalın jıxılnıgınlın zərbındən
Ağrı dağın bir parçası kopyb təqulən qibi, necə qi dər-
viz dejirdi.

Zarbanı X. — Bəli, byndan sonra o təcəub dejil, təcə-
cub odyr qi, qizilər bizə həmişə dejirlər: cadyja-pitijə inan-
mıjn neçə inanmamak olyr qi, adam qəzu ilə belə izləri qəzur.

Xanpəri — Eh, xanım qizilərin əjər əkli var, niyə biz
onları hər kədəmdə min jol alladırlık, öz bildijimizi edəriq.
(Zərəf-Nisə xanım saqit və samit, korxyb kyrymyz, mat kalır).

Pərdə salınır.

Di Fai 22721

Kijməti 10 k.

Мирза Фатали Ахунд-Заде.

**Ботаник и доктор мосье Жордан
и дервиш Местали-Шах.**

**Кооперативное Изд-во
при БК АКП (б)
„БАКИНСКИЙ РАБОЧИЙ“**

D: Fai 22721

ULB Halle
001 351 699

3/1

Fai 22721

Mirze Fətəli Axynd-Zadə

1267-ildə (Hicri)

388

MUSJƏ ZORDAN

və

MƏSTƏLİ-ŞAH

4 pərdəli komedya

3-4-1

„BAQL İŞÇİSİ“ Kooperatif Nəşriyyatı
Baql.

ai
721

Inches
Centimetres

Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black

Farbkarte #13

B.I.G.

